

Oddbjørn Leirvik. Livssynsminoritetene si haldning til statskyrkja (side 211-220). I: [Endring og tilhørighet: statskirkespørsmålet i perspektiv](#) / Ulla Schmidt (red.). Trondheim: Tapir, 2006. ISBN 978-82-519-2173-2

Arkivert i DUO med tillatelse fra Tapir Akademisk Forlag <http://www.tapirforlag.no/>

KIFO Perspektiv

Forskning i kirke, religion, samfunn

Skriftserie utgitt av Stiftelsen Kirkeforskning

Nr. 16

Redaksjon: Professor Pål Repstad, professor Anne Stensvold.

forlagsredaktør Vebjørn Andreassen, forkningsjef Hans Stifoss-Hansen (fra 2006)

Andre utgivelser i denne serien:

1. Harald Hegstad: Folkekirke og trosfellesskap. Et kirkesosiologisk og ekklesiologisk grunnproblem belyst gjennom en undersøkelse av tre norske lokalmenigheter (1996)
2. Bjørn Sandvik: Det store natverdfallet. En undersøkelse av avsperring og tilhørighet i norsk kirkeliv (1998)
3. Paul Otto Brunstad: Ungdom og livstolkning. En studie av unge menneskers tro og fremtidsforventninger (1998)
4. Dag Myhre-Nielsen: En hellig og ganske alminnelig kirke. Teologiske aspekter ved kirkens identitet i samfunnet (1998)
5. Vidar L. Haanes: «Hvad skal da dette blive for prester?» Preseutdannelse i spenningsfeltet mellom universitet og kirke, med vekt på modernitetens gjennombrudd i Norge (1998)
6. Harald Askeland: Reform av den lokale kirke – kontekst, prosess, utfall (2000)
7. Aud V. Tønnessen: «... et trygt og godt hjem for alle?» Kirkelederes kritikk av velferdsstaten etter 1945 (2000)
8. Erling Birkedal: «Noen ganger tror jeg på Gud, men ...?» En undersøkelse av gudstro og erfaring med religiøs praksis i tidlig ungdomsalder (2001)
9. Sverre Dag Mogstad: Trostradisjon og livssituasjon. En systematisk-teologisk analyse av hvordan etablere en korrelasjon mellom fortelling og erfaring med utgangspunkt i Hans Stocks og Georg Baudlers bibeldidaktiske teorier (2001)
10. Lars Johan Berge: «Løs Baandene, lad Kræfterne udvikles...» En beskrivelse og analyse av kirkeforfatningsdebatten i Norge fra 1840 til 1859 med tanke på dens historiske og kirkelige forutsetninger (2001)
11. Sturla Sagberg: Autentisitet og undring. En drofting av kristendommens plass i norsk barnehage i institusjonsetisk og personetisk perspektiv (2001)
12. Olaf Aagedal: Bedehusfolker. Ein studie av bedehuskultur i tre bygder på 1980- og 1990-talet (2003)
13. Terje Torkelsen: På livet løs. En praktisk-teologisk studie av kirkelige medarbeideres erfaringer fra helsetfarlige personalkonflikter i Den norske kirke (2003).
14. Ingunn Folkestad Breistein: «Har staten bedre borgere?». Dissenterenes kamp for religiøs frihet 1891–1969 (2003).
15. Hallgeir Elstad: I dialog. Norske kyrkjeakademi 1956–2006 (2006).
16. Ulla Schmidt (red.): Endring og tilhørighet – Statskirkespørsmålet i perspektiv (2006).

Ulla Schmidt (red.)

Endring og tilhørighet

– Statskirkespørsmålet i perspektiv

Ulla Schmidt
Statskirkespørsmålet i perspektiv
2006

tapir akademisk forlag

Tapir akademisk forlag
2006

lenge kongen utnevner biskoper er kirken i prinsippet styrt av lekmenn. Dette er i dag å oppfatte som reminisenser fra en tid da landet hadde en annen og mindre demokratisk styringsform. Det er derfor i takt med samfunnsutviklingen forøvrig at også kirkestyret er blitt demokratisert, og det er ikke grunn til å overdrive forskjellen på det kirkelige og det verdslige demokrati. I en luthersk kontekst er det heller ikke vanskelig å argumentere for dets legitimitet både i stat og kirke.

Folkekirkens styrke er den betydning det har at menigheten er geografisk definert. Selv om den likevel kan fungere som et samlingssted for meningsfeller, innebærer det en forventning om at alle døpte på ett og samme sted hører sammen i ett gudstjenestefeirende felleskap. Dette er i grunnen en økumenisk visjon, som under Kirkenes Verdenråds generalforsamling i New Dehli 1961 ble formulert slik: All in each place – all in every place. Mange steder oppfattes det imidlertid i stedet som en kirkelig påberopelse av en totalitet som lett kan oppfattes som totalitær om den identifiserer lokalsamfunn og «kirken, den norske». Andre kirkesamfunn har med god grunn aldri vært komfortabel med denne altdominerende majoritetskirken, som kaller seg Den norske kirke i entall bestemt form som om andre ikke fantes i kongeriket.

Det er på tide at noe skjer. Men kirkens misjon og dens ordning må ikke forveksles med det som er kirkens livsnerve. Den må heller ikke defineres slik at det guddommelige initiativ som gjør at kirken også hele tiden blir til og lever av Guds nåde alene, forsvinner i politisk og pragmatisk strategi, administrativt egnede løsninger, profesjonalisering og finansielt definerede behov.

ODDBJØRN LEIRVIK

Livssynsminoritetene si haldning til statskyrkja

Gjennom dei siste tre tiåra har Norge utvikla seg til å bli eit fleireligjøst samfunn. Før innvandringa frå 1970-tallet og framover var Det mosaiske trossamfund (frå 1892) og Lokalt Åndelig Råd for Baha'ier i Oslo (frå 1948) dei einaste ikkje-kristne trossamfunna i Norge, begge med relativt få medlemmer. I tillegg vart Human-Etisk Forbund etablert i 1956, som det første livssynssamfunnet i Norge. I 2002 vart eit nytt livssynssamfunn skipa, Holistisk Forbund som har sin bakgrunn i den nyreligiøse alternativrørsla.

Det mest slående trekket ved den nye livssynspluralismen er likevel veksten til «innvandrreligionane». Sidan etableringa av dei første muslimske organisasjonane på 1970-tallet og Buddhistforbundet i 1979, har både islam, buddhismen, hinduismen og sikhismen opplevd ein sterk organisasjonsvekst i Norge.

I 2004 var medlemstala for dei ulike trus- og livssynssamfunna som følgjer (med tal frå 1990 eller 1995 i parentes):

Muslimske trossamfunn 80 838 (i 1990: 19 189)
 Human-Etisk Forbund 69 652 (i 1990: 49 428)
 Buddhistforbundet 9 968 (i 1990: 3 012)
 Hinduistiske trossamfunn 3 321 (i 1995: 1 636)
 Sikhistiske trossamfunn 3 110 (i 1995: 1 334)
 Det Mosaiske Trossamfund 961 (1 000)
 Bahá'í-samfunnet i Norge ca. 1000 (i 1995: 667).¹

Talet på dei med kulturell og religiøs bakgrunn i islam, buddhismen osv., er vesentleg høgare. I 2005 vart for eksempel det totale talet på muslimar i Norge anslått til å vere mellom

¹ Talet 1000 er henta frå Bahá'í-samfunnet sine nettsider (<http://www.bahai.no/52.0.html>), dei andre tala er frå Statistisk Sentralbyrå.

120 000 og 150 000 (Vøgt i Jacobsen 2005:141, Opsal 2005:321), buddhistar 20 000, og hinduar 12 000 (Jacobsen 2005:32, 79).

Samanlikna med andre europeiske land må organisasjonsprosenten, ikkje minst for sikhane, buddhistane og muslimane sin del, seiast å vere relativt høg. Den særnorske ordninga med økonomisk kompensasjon for statskyrkjeordninga i form av kommunale og statlege medlemstilskott til trussamfunna, har utan tvil stimulert den religiøse organiseringa. Men også den generelle organisasjonskulturen i Norge kan her tenkast å spele ei rolle.

Korleis har så dei nye og gamle livssynsminoritetane stilt seg til den norske statskyrkjeordninga? Det første spørsmålet som melder seg, er kven som svarer for den eine eller andre religionen. Spørsmålet om representativitet er velkjent frå ein folkekyrkjeleg kontekst: kven er det som svarer for kristendommen i Norge? Men også for muslimane sitt vedkomande er det viktig å hugse at det som leiaraane for trussamfunna artikulere, ikkje nødvendigvis er representativt for meiningane til alle dei 150 000 i Norge som på ein eller anna måte kan seiast å ha ein muslimsk bakgrunn. I det følgjande vil eg for det meste måtte avgrense meg til kva syn på statskyrkja som trus- og livssynsminoritetane har artikulert i meir offisielle samanhengar, særleg då i dei større dialogprosjekta som har vore gjennomført her til lands. Men eg vil også reflektere over synspunkt som har blitt lufta i media i samband med at Gjønnest-utvalet leverte si innstilling.

Statskyrkje og religionspolitikk som dialogtema

Spørsmål om statskyrkje, diskriminering og trusfridom har (i varierende grad) vore drøfta i alle dei store multilaterale dialogprosjekta som har blitt gjennomført i Norge og som er dokumentert gjennom rapportane *Felleskapetikk i et flerkulturelt samfunn* (Eidsvåg og Leirvik 1993:121–124), *Religion, livssyn og menneskerettigheter i Norge* (Eidsvåg og Larsen 1997:171–185) og *Nasjonal dialog om tro og livssyn* (Verdikommisjonen 2000:140–151). Dei to første prosjekta vart gjennomført i regi av Nansenskolen, med økonomisk stonad frå ulike departement. «Nasjonal dialog om tro og livssyn» vart det Verdikommisjonen og Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn som stod for. Den grundigaste drøftinga av statskyrkjeordninga finn ein i rapporten frå prosjektet «Religion, livssyn og menneskerettigheter».

Alle dei nemnde prosjekta hadde deltakarar frå heile spekteret av trus- og livssynssamfunn i Norge (dei ikkje-kristne trussamfunna, frikyrkjene, Human-Etisk Forbund og Den norske kyrkja). I alle prosjekta noterte deltakarane seg at mange sider ved statskyrkjeordninga og religionslovgivinga i Norge som tidlegare (av frikyrkjefolk og humanetikarar) vart opplevd som sterkt diskriminerande, har blitt endra. Likevel konstaterer ein at ei rekke religionspolitiske problem som i større eller mindre grad er relatert til statskyrkjeordninga, enno ikkje har funne ei god løysing.

Trass i ulikt syn på nokre saker, har det i desse prosjekta vore stor konsensus om at Grunnlovas § 2b må sjåast som eit «sterkt uttrykk for en statsideologi som trolig de fleste vil betrakte som foreldet» (Eidsvåg og Larsen 1997:172). Ingen av prosjekta kjem likevel med konkrete forslag til korleis statens verdigrunnlag kunne reformulerast.

I dialogprosjekta var det også brei semje om at § 12b i Grunnlova må opphevast, sidan ingen statlege embete bør vere reservert for medlemmane i eit bestemt trussamfunn. Når det gjeld statens utnemning av prostar og biskopar, slo menneskerettsprosjektet fast at det primært må vere opp til Den norske kyrkja sine organ å vurdere om denne ordninga er ønskeleg. Ein peikar likevel på at ordninga også aktualiserer det meir prinsipielle spørsmålet om politiske styresmakter skal kunne utnemne religiøse leiaraane, og hevdar som eit felles synspunkt at «Det skal ikke være politiske organers oppgave å utnevne ledere i et trossamfunn.» (Eidsvåg og Larsen 1997:185, jf. 173,182).

Når det gjelder det kompensatoriske medlemstilskottet (som inneber at stat og kommune i prinsippet gir det same tilskottet per medlem til dei andre trus- og livssynssamfunna som Den norske kyrkja får gjennom dei offentlege budsjetta), konstaterte prosjektet *Religion, livssyn og menneskerettigheter* at ordninga inneber «at Norge i en viss forstand ikke bare har en, men flere statsreligioner med offentlig understøttelse» (Eidsvåg og Larsen 1997:175). Samtidig har minoritetane åtråva mot at Den norske kyrkja blir privilegert i form av tilleggsbevillingar som ikkje blir utlikna gjennom medlemstilskottet. (I dei seinare åra har minoritetane også kritisert den måten det nye medlemsregisteret for Den norske kyrkja vart etablert på, med mange feilførte medlemskap som har gitt feil grunnlag for utrekninga av medlemstilskottet til andre trussamfunn.) Likevel uttrykker deltakarane i alle dei nemnde prosjekta at medlemstilskottet er ei verdifull ordning som bør takast vare på også etter ei eventuell avvikling eller nyordning av statskyrkja, i form av det som den kyrkjelege utgreiinga *Samme kirke – ny ordning* kalla ein «aktivt støttande religionspolitikk» (Kirkerådet 2002). På denne måten kan samfunnet også *finansielt* verdsette trus- og livssynssamfunna sitt byggjande bidrag til fellesskapet:

«Uavhengig av hvilken ordning som legges til grunn for finansiering av Den norske kirkes virksomhet i framtiden, bør det offentlige se det som en del av sitt ansvar å gi betydelige tilskudd til tros- og livssynsbasert virksomhet» (Eidsvåg og Larsen 1997:185)

Dei muslimske deltakarane i menneskerettsprosjektet slår elles fast at norske muslimar i kraft av dei noverande ordningane har fått «en stor grad av uavhengighet overfor internasjonale islamske organisasjoner» (Eidsvåg og Larsen 1997:176).

Den andre økonomisaka som går igjen i rapportane frå dialogprosjekta er at den offentlige stotta til religiøse bygg utanfor statskyrkja bør aukast vesentlig. Administrativt tar prosjekta til orde for at saker som angår tru og livssyn, bør samlast i eitt departement. Dette ønsket vart fanga opp alt i ei stortingsmelding «Om innvandring og det flerkulturelle Norge» frå 1996, der det heiter: «Regjeringen vil gi ett departement ansvar for samordningen av politikken i forhold til tros- og livssynsspørsmål, uten at Den norske kirkes særstilling berøres» (St.meld. nr. 17 (1996–97):96). Når det gjeld administrative saker, er ein også samde om at gravferdslova bør endrast når det gjeld forvaltninga av offentlege gravlunder. Desse bør av prinsipielle grunnar ikkje takast hand om av eitt trussamfunn (Den norske kyrkja): «Gravlunder bør være folketts felleseie, og forvaltes av demokratiske organer der alle har stemmerett» (Eidsvåg og Larsen 1997:185).

Når det gjeld religiøse leiaraane sitt opphald i Norge, slår ein fast at den noverande avgrensinga når det gjeld lengda på opphaldet, er uheldig og «kan føre til at det religiøse lederskapet

i de ulike trossamfunnene isoleres fra det norske storsamfunnet. Det er verken norske myndigheter eller trossamfunnene tjent med» (Eidsvåg og Larsen 1997:179).

Eit sak som historisk sett er meir direkte relatert til statskyrkjeordninga, er spørsmålet om åndeleg betjening i fengsel og sjukehus. Her slår dialogprosjekta fast at alle større trossamfunn prinsipielt bør ha sjanse til å gå inn i denne tenesta. På dette punktet ligg Norge etter ei rekke europeiske land som alt har lagt til rette for lønna, fleire religiøse betjening.

Eit interessant trekk ved alle dei tre nemnde dialogprosjekta, er den breie semja om at trossamfunna – liksom Den norske kyrkja – må vere unntatt likestillingslova (som heilt frå den vart vedtatt i 1978 har gjort eit generelt unntak for såkalla indre forhold i trossamfunna). Alle dialogprosjekta konstaterte ulike syn på kjønnsroller generelt og kvinner og menns tilgang til religiøse embete meir spesielt, men (som menneskerettsprosjektet uttrykte det) «også de i dialoggruppen som fullt ut identifiserer seg med likestillingslovens idealer, vil advare mot at likestillingsloven blir gjort til en tvangsløve for trossamfunnene, eller at det blir gjort til vilkår for tildeling av offentlig støtte at trossamfunnet på alle punkter har en praksis som er i samsvar med likestillingsloven» (Eidsvåg og Larsen 1997:181). Deltakarane i menneskerettsprosjektet stod såleis saman om «at det ikke er det offentlige oppgave å bestemme hvordan et trossamfunn håndterer sine indre anliggender, som f.eks. kvinner og menns adgang til religiøse embeter» (Eidsvåg og Larsen 1997:185).

På dette punktet er det eit slåande samanfall av synspunkt på tvers av trus- og livssynsgrensene. Semja om unntaksbestemminga i likestillingslova treng ikkje nødvendigvis takast som eit uttrykk for nedprioritering av kvinners rettar. Det handlar vel heller om at trus- og livssynssamfunna går saman om eit prinsipielt forsvar for den gruppebaserte religionsfridommen, i tråd med dei sjølvforståing som interesseorganisasjonar og eit restriktivt syn på statens styrande rolle i trussaker («Her må staten ... skjelne mellom det som skal gjelde som garanterte kvinnerettigheter i det offentlige, og den frihet som må sikres i det sivile samfunn», Eidsvåg og Larsen 1997:185). Politisk sett har dermed den gruppebaserte religionsfridommen fått trumf i forhold til ei meir individbasert tenking om religiøse menneskerettar, noko som kanskje burde utfordre forkjemparane for kjønnsdemokrati innanfor trossamfunna til meir aktivt å danne alliansar i det sivile samfunn (Leirvik 2004).

Føremålsparagrafar, kulturarv og verdier

Dei ordningsmessige spørsmåla som er nemnde ovanfor, er i større eller mindre grad knytt til statskyrkjespørsmålet. Dei kristne føremålsparagrafane for skulen er ikkje formelt ein del av statskyrkjeordninga, men høyrer likevel med til biletet når ein tar for seg forholdet mellom statskyrkja og den kristne kulturarven si institusjonelle forankring i det norske samfunnet.

Alle dei nemnde dialogprosjekta drøfta skulens føremålsparagraf og spørsmålet om religionsundervisninga i skulen (for og etter innføringa av KRL-faget). Både menneskerettsprosjektet ved Nansenskolen og skulegruppa i Verdikommisjonens «Nasjonale dialog om tro og livssyn» formulerte alternativ til den gjeldande føremålsparagrafen sine formuleringar om «kristen og moralsk oppseding». Forslaget frå 2000 knytter til tanken om «kristne og humanistiske verdier» som vart nedfelt i Mønsterplanen av 1987: «Skolen skal i sin undervisning og virksomhet bygge på grunnleggende kristne og humanistiske verdier. Disse verdiene er på

en særlig måte knyttet til kristen tro og moral, de demokratiske ideene, menneskerettighetene og vitenskapelig tenkemåte og metode» (Mønsterplan for grunnskolen 1987:14). I den generelle delen av den nye læreplanen som kom i 1993 vart den kristne og humanistiske tradisjonen av statsråd Gudmund Hernes omtala som «samanfletta»: «Samlet gir denne sammenflettede tradisjon uvisnelige verdier både til å orientere livsførselen og til å ordne samfunnslivet etter» (Læreplanverket for den 10-årige skolen 1996:17).

Medan forslaget frå menneskerettsprosjektet var heilt utan referansar til kristne og humanistiske verdier (Eidsvåg og Larsen 1997:190), er ordparet «kristen og humanistisk» tatt med i den alternative føremålsparagrafen som den breitt samansette gruppa i Verdikommisjonen formulerte (og som gruppas kristne, humanistiske, muslimske og buddhistiske medlemmer stilte seg bak). Men her skil ein mellom kristen og humanistisk *kulturarv* på den eine sida og fellesmenneskelege *verdier* på den andre: «Skolens opplæring skal bygge på den kristne og humanistiske kulturarven, gi rom for religiøs, livssynsmessig og kulturelt mangfold, og gjøre elevene fortrolige med fellesmenneskelige verdier» (Verdikommisjonen 2000).² I det følgjande blir så ei rekke slike verdier (som neste kjærleik, omsorg, likestilling, åndsfridom, toleranse og evne til kritisk tenking), namngitt.

På denne måten prøvde Verdikommisjonsgruppa å sameine referansen til ein kristen og humanistisk arv med eit framtidstrekte mål om å hjelpe elevane til å tenkje meir universelt om forpliktande, etiske verdier. Alt fellesskapsetikkgruppa ved Nansenskolen, som publiserte sin rapport samtidig med at Hernes offentleggjorde den generelle delen av læreplanen i 1993, foreslo at det må vere eit mål for skulen å gi alle elevane del i den kristne og humanistiske kulturarven, «men samtidig understreke universelle fellesverdier slik disse kommer til uttrykk også innenfor andre tradisjoner» (Eidsvåg og Leirvik 1993:106).

Ordningsmessige og haldningsmessige spørsmål

Sjølv om alle dialogprosjekta nærma seg ei alternativ formulering av skulens føremålsparagraf, prøvde deltakarane seg som nemnt ikkje på nyformuleringar av samfunnets arv og verdier med tanke på ein framtidig grunnlovsrevisjon. Liksom i den kyrkjelege utgreiinga *Samme kirke – ny ordning* (2002), nøgde ein seg her med å problematisere den noverande grunnlovsparagrafen om den evangelisk-lutherske religion som statens offentlege, og den tilhøyrande oppsedingssplikta.

Juridisk handlar ikkje statskyrkjeordninga slik ho no står primært om samfunnets verdi-forankring, men om kyrkjestyre. Men i realiteten er det vanskeleg å skilje dei juridiske ordningane frå den rolla som Den norske kyrkja spelar som forvaltar av samfunnets kristne arv. Med formuleringar som nok må takast som ein mild kritikk av den sjølvagte rolla som statskyrkja tar på seg ved viktige hendingar i samfunnet, tar menneskerettsprosjektet til orde for meir inkluderande ordningar når det gjeld korleis «nasjonale begivenheter» skal markerast (Eidsvåg og Larsen 1997:177).

² Teksten er tilgjengeleg på nettadressa <http://folk.uio.no/leirvik/tekster/Skolegruppa.Verdikomm.htm>

I tillegg til juridiske og ordningsmessige spørsmål, tok dei nemnde dialogprosjekta også opp ei rekkje meir haldningsmessige spørsmål som historisk må kunne seiast å være relatert til statskyrkjeordningar. For eksempel seier rapporten frå menneskerettsprosjektet: «På det holdningsmessige plan kan ordningen med et statsprivilegert trossamfunn bidra til en stigmatisering av andre religionssamfunn, noe som medlemmer av andre kirkesamfunn har følt på kroppen i tidligere epoker.» Ein fann også «grunn til å advare mot at en økende kultur- arvsbevissthet – i kombinasjon med statskirkeordningen – fører til en sterkere nasjonalisme med et kristent, evangelisk-luthersk fortegn i vårt land» (Eidsvåg og Larsen 1997:174).

På det ordningsmessige planet konkluderer likevel menneskerettsprosjektet på følgende måte: «En full opphevelse av statskirkeordningen er ikke i samme grad et anliggende for alle minoritetssamfunn i Norge. Noen samfunn er – ut fra en pragmatisk vurdering – tilfreds med å leve i le av statskirken. Andre ønsker å utfordre statskirkeordningen på et mer prinsipielt grunnlag» (Eidsvåg og Larsen 1997:182).

Parallelt med dei nemnde dialogprosjekta har Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn blitt eit stadig viktigare forum for religionspolitiske samtalar mellom trus- og livssynssamfunna. Samarbeidsrådet har noko av sin bakgrunn i minoritetsalliansen «Aksjon livssynsfrihet i skolen» (1995) som vart skipa i protest mot dei annonserte planane om «eit utvida kristendomsfag», men har frå rådet vart grunnlagt i 1996 også omfatta frikyrkjene og Den norske kyrkja og arbeider ut frå et konsensusprinsipp. Allereie stortingsmeldinga «Om innvandring og det flerkulturelle Norge» (1996–97) framheva Samarbeidsrådet som «en nyttig dialogpartner» for styresmakterne (St.meld. nr. 17 (1996–97):88). Rådet har sidan fått status som fast høyringsinstans i religionspolitiske saker og vart i stortingsmeldinga «Mangfold gjennom inkludering og deltakelse» omtalt som eit viktig dialogforum som regjeringa ønskjer å styrke (St.meld. nr. 49 (2003–2004):120).

Samarbeidsrådet har sidan 1996 gitt ei rekkje religionspolitiske fråsegner om saker som gjelder stat og religion, religionslovgiving, religiøs diskriminering, gravferdsordningar samt ekteskaps- og familiespørsmål.³ Grunnhaldninga til dei statskyrkjerelaterte ordningsspørsmåla som Samarbeidsrådet har uttalt seg om, må seiast å vere den same som kjem til uttrykk i dei nemnde dialogprosjekta. Rådet har ikkje kome med konkrete forslag til reformulering av grunnlovs- eller foremålsparagrafar, men heldt i 2004 ein større konferanse om «Samfunnets verdigrunnlag».⁴

Konsensus, eller ulike haldningar?

Som gjennomgangen ovanfor har vist, har det vore mogeleg å nå konsensus mellom representantar for trus- og livssynssamfunna (Den norske kyrkja inklusive) om ei rekkje religionspolitiske spørsmål som har meir eller mindre direkte tilknytning til statskyrkjeordninga. Også det grupperelaterte ikkje-diskrimineringsprinsippet i menneskerettskonvensjonane synest det å vere brei oppslutnad om. I spørsmålet om unnataksbestemmingane i likestillingslova

3 Sjå oversikta på Samarbeidsrådets nettside: <http://www.trooglivssyn.no/index.cfm?id=78477>

4 Dei fleste innlegga frå denne konferansen er trykt i eit temanummer av *Kirke og Kultur*, under overskrifta «Religion i det offentlige rom» (nr. 1: 2005).

kan ein spore ein gryande solidaritet mellom trossamfunna, som både her og i andre saker har artikulert felles haldningar når det gjeld forholdet mellom staten og det sivile samfunnet.

Når representantar for Den norske kyrkja i såpass stor grad har blitt ein del av den kritiske konsensusen, er det ikkje unaturleg å sjå dette i lys av kyrkja si forpliktande deltaking i ulike dialogfora. Skal tru om ikkje-diskrimineringsprinsippet hadde blitt ståande så sterkt i den kyrkjelege utgreiinga *Samme kirke – ny ordning*, om ikkje Den norske kyrkja dei siste ti-femten åra hadde opna seg for forpliktande samtalar med minoritetssamfunna og i denne prosessen langt på veg omdefinert seg sjølv frå «statskyrkje» til «trossamfunn»? Men impulsar frå den økumeniske samtalen (der det norske statskyrkjesystemet blir enda tydelegare som ei global unnataksordning) har nok også spela ei viktig rolle i denne prosessen.

Sjølv om konsensusen mellom trossamfunna har vore relativt stor i religionspolitiske spørsmål, kan ein likevel spore ulike tilnæringsmåtar. For Den norske kyrkja sin del, brytest viljen til likeverdig samtale med ordningar og haldningar som framleis privilegerer statskyrkja på ei rekkje område. Når det gjeld dei andre trus- og livssynssamfunna, ser vi at allereie menneskerettsprosjektet i 1996–97 konstaterte ei viss spenning hos minoritetane mellom prinsipielle og pragmatiske tilnæringsmåtar til statskyrkjeordninga.

Det gjennomgåande bileter er at norske muslimar synest å leve meir komfortabelt med statskyrkjeordninga enn kva som er tilfellet for frikyrkjefolk og humanetikarar. Dette var også mønsteret i Gjønnest-utvalet si innstilling, der muslimen Lena Larsen (tidlegare leiar for Islamsk Råd) støtta fleirtalet sitt meir moderate forslag til nyordning, medan Dag Nygård i Norges Frikirkeråd og Bente Sandvåg frå Human-Etisk Forbund gjekk inn for det mest radikale skilsmissegjeldet. I eit intervju frå februar 2006 forklarar Larsen at hennar ja til ei lovforankra folkekyrkje har både prinsipielle og pragmatiske grunnar. Med eksplisitt tilslutnad til folkekyrkjeidealet om «et inkluderende fellesskap», grunngir ho sitt standpunkt med at ho ikkje ønskjer å svekke den stillinga som statskyrkja har i folks liv. Meir pragmatisk, sett frå ein muslimsk ståstad, nemner ho at den statskyrkjerelaterte tilskottsordninga til andre trossamfunn har gitt norske muslimar både «frihet fra utenlandske grupper som vil kjøpe seg innflytelse» og «en anerkjennelse av islam fra norske myndigheters side».

Larsen konstaterte også at mange muslimar ser på kristendommen som eit gode for samfunnet, som «er med på å sikre oppmerksomhet på etiske verdier i samfunnet vi lever i.» Og ho legg til: «Muslimer er mest redd for en sekulær stat som er fiendtlig til religion». Avstandstakinga frå tanken om den sekulære staten tyder likevel ikkje at ho ønskjer seg ein verdiparagraf i grunnlova som refererer til «kristne og humanistiske verdier». Det ho ser som alternativet til ein religionsfiendsleg, sekulær stat, er ikkje ein stat med religion, men «rom for religion i det offentlige rom» («Muslimsk ja til særstilling for kirken», Vårt Land 6. februar 2006).

Grunntrekka i Larsens resonnement finn ein også att i det som andre muslimar i seinare tid har yttra om statskyrkjeordninga. I eit kapittel i antologien *Farvel til statskirken?* frå 2005 skriv Shoaib Mohammad Sultan (som også har tilknytning til Islamsk Råd): «Å erstatte statskirken med et sekulært verdigrunnlag for staten ville også ført oss tilbake til utgangspunktet: At et verdsett får en urettferdig plass i offentligheten. Dette fører også til at mange muslimer heller ønsker å forsvare statskirkeordningen, fordi de frykter kva som kan komme om denne ordningen forsvinner.» Sjølv om Sultan understrekar at statskyrkjeordninga på mange måtar kjennest urettferdig og feil, er det viktigaste spørsmålet for han kva som (ordnings- og hald-

ningsmessig) kjem i staden (Sultan 2005:86–87). Eit heilt tilsvarande resonnement, med referanse til britisk kontekst, finn ein i Atallah Siddiquis bidrag til Samarbeidsrådets konferanse om «Samfunnets verdigrunnlag» i 2004 (Siddiqui 2005).

Statskyrkjevennlege haldningar har også blitt artikulert av leiaren for Islamsk Råd, Mohammad Hamdan, og den muslimske Arbeidarparti-representanten Saera Khan. Medan Hamdan meiner at «statskirka bevarer moralen til folk», legg Khan meir vekt på styringsaspekter og hevdar som eit generelt (og partipolitisk farga?) synspunkt at staten bør ha «litt kontroll» over religionsutøvinga i samfunnet («Muslimer vil ha statlig kontroll», Klassekampen 6. januar 2006).

Representantar for frikyrkjene og Human-Etisk Forbund har til samanlikning vore langt meir kritiske til statskyrkjeordninga og mindre tilbøyelege til å sjå statskyrkjeordninga som ei moralfremjande og religionsregulerande innretting. I eit intervju med *Klassekampen* frå januar 2006 flaggar Jens Brun-Pedersen i Human-Etisk Forbund ein allianse med Norges Frikirkeråd, i eit felles ønske om eit klart skilje mellom kyrkje og stat. Terje Solberg i Norges Frikirkeråd kvitterer i det same oppslaget med å slå fast at «Frikirka, som jeg representerer, ble stiftet på det grunnlaget at stat og kirke skal være separat» («Humanetikere og frikirka enige», Klassekampen 6. januar 2006).

Eit klart skilje mellom stat og religion må seiast å vere det gjennomgåande synet som leiarene for frikyrkjene har artikulert i sin lange og seige kamp for religionsfridom og likestilling i Norge. Sjølv om frikyrkjefolk ofte har tatt sterkt til orde for at religionen sine verdier skal prege det offentlege rom, har deira talsmenn meint at dette må skje gjennom personleg, ikkje statleg initiativ. Som Ingunn Folkestad Breistein konstaterer i si undersøking av dissentarane sin kamp for religiøs fridom i Norge, har frikyrkjeleiarane vore «like skeptiske til en avskaffelse av kristne verdier i samfunnet som sine statskirkelige frender, men de ville at den kristne påvirkning skulle komme fra enkeltpersoner og kirkesamfunn, ikke som statlige påbud ...» (Breistein 2003:424). Folkestad Breistein noterer likevel at det har vore ei viss usemje mellom frikyrkjefolk i synet på statens rolle når det gjeld å fremje kristendommens stilling i samfunnet (Breistein 2003:424, note 857).

Både for frikyrkjefolk og muslimar sitt vedkomande må ein ta atterhald om at det synet som leiarskapet artikulere på forholdet mellom verdier, religion og stat ikkje nødvendigvis er identisk med haldningane til den jamne muslim eller frikyrkjemedlem. Men dei forskjellane i tilnæringsmåtar som er notert ovanfor, gir god mening om ein les dei i lys av ulike historiske erfaringar og samtidig tar høgde for ulike idéhistorier. Historisk er det frikyrkjene og seinare Human-Etisk Forbund som har opplevd å måtte kjempe ein seig kamp mot diskriminering og statskyrkjelege privileger, som i nyare tid dels er oppheva og dels balansert gjennom kompensatoriske ordningar. Samtidig har både humanetikarar og frikyrkjefolk røter i ei meir prinsipiell, europeisk religionsfridomstenking – som ein har kjempa for å gi gjennomslag også i det statskyrkjelege Norge (Breistein 2003, jf. Nygård 1997).

Muslimane har truleg færre opplevingar av å ha blitt diskriminert i kraft av statskyrkjeordninga, ei ordning som dei tvert om har hatt finansielle fordelar av og som mange også openbert ser som ein garant for at religionen skal kunne spele ei anerkjent rolle i det offentlege rom. Samtidig står mange muslimar i ein annan idéhistorisk tradisjon, med visjonar av korleis religionen bør prege heile samfunnet sitt liv ikkje berre gjennom personleg engasjement men også gjennom religionsbasert lovgiving.

Vi kan såleis konkludere at det under ein relativt vidtgående konsensus om konkrete, religionspolitiske saker finst nokså ulike tilnæringsmåtar til spørsmålet om religion, verdier og stat. I den framtidige samtalen vil det truleg bli endå tydelegare at skiljet mellom «samfunns-religjose» og «sekulære» tilnæringsmåtar går på tvers av trusgrensene – og at ulike aktørar si profilering har både med religiøs idéhistorie, historiske erfaringar og meir generell politisk tenking å gjere.

Litteratur

- Breistein, Ingunn Folkestad 2003: «*Har staten bedre borgere?*» *Dissenternes kamp for religiøs frihet 1891–1969*. Trondheim: Tapir akademisk forlag (KIFO Perspektiv nr. 14).
- Eidsvåg, Inge og Lena Larsen (red.) 1997: *Religion, livssyn og menneskerettigheter i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eidsvåg, Inge og Oddbjørn Leirvik (red.) 1993: *Fellesskapsetikk i et flerkulturelt Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kirkerådets kirke/stat-utvalg 2002: *Samme kirke ny ordning. Om ny ordning av Den norske kirke med særlig vekt på forholdet mellom kirke og stat*. Oslo: Kirkerådet.
- Jacobsen, Knut A. (red.) 2005: *Verdensreligioner i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Leirvik, Oddbjørn 2004: Kontekstuell religionsdialog – i spenninga mellom liberal multikulturalisme og tverreligiøs aktivisme, i *Norsk Teologisk Tidsskrift* 1: 2004, s. 32–46.
- Læreplanverket for den 10-årige skolen*, 1996: Oslo: Nasjonalt Læremiddelsenter
- Mønsterplan for grunnskolen*. 1987: Oslo: Aschehoug.
- Nygård, Dag: «Religionsfriheten i Norge: et historisk perspektiv», i Eidsvåg, Inge og Lena Larsen (red.) 1997, s. 145–149.
- Verdikommisjonen, Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn, 2000: *Nasjonal dialog om tro og livssyn. Et prosjekt i samarbeid mellom Verdikommisjonen og Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn*, Oslo.
- Opsal, Jan 2005: *Islam – lydighetens vei*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Siddiqui, Ataullah 2005: «Kirke og stat i et pluralistisk samfunn», *Kirke og Kultur* 1: 2005, s. 43–50.
- Stortingsmelding nr. 17 (1996–97) 1997: *Om innvandring og det flerkulturelle Norge*.
- Stortingsmelding nr. 49 (2003–2004) 2004: *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse. Ansvar og frihet*.
- Sultan, Shoaib Mohammad 2005: «Muslimer i statskristendommens land», i Didrik Søderlind (red.) *Farvel til statskirken?* Oslo: Humanist forlag, s. 83–92.